

Kortársak vallomásaiból

ILLYÉS GYULA

In memoriam

Bányai József – Debrecen, József Attila Általános Iskola, mészkő, 1968

Az oldalakat összeállította:
PONGRÁCZ P. MÁRIA

Nem tudok most róla irodalmi szempontból beszélni. Félórája kaptam halála hírért, rögtön azzal, hogy emlékezzem meg róla itt a Nyugat hasábjain, azonnal, mert a lapot már nyomják. Még el se hittem, egész valómmal még meg sem érttem, s máris képviselnem kellene a gyászt. Fél óráig csak álltam az ablaknak dőlve, a végén vettem észre, hogy a könny végigfolyt az arcomon. Még nem a költőt sirattam, másként fogjuk azt megsiradni. A barátot? Ifjúkorunkban jó barátok voltunk, aztán eltávolodtunk egész mostanáig, mikor vidékre utazása előestéjén magához kért, s déltől estig, feloldva s feledve minden ellentétet, félreértést, ismét úgy voltunk, mint hajdanában. A szenvedő embert siratom? Vagy a keserűség buggyan ki, az önvád, hogy rajta sem segíthettem, a tehetetlenség keserve, hogy most már sose segíthetek? Nem az irodalom gyászt fejezhetem ki, nem egy folyóiratát, hanem csak az enyémet. S ezt is csak úgy, ahogy egy szörnyű hír hatása alatt az első pillanatban.

Kortársak, bajtársak, eszmetársak voltunk, s mégis, szinte kegyetlen szántsándékkal, mennyi kínzó ellentétet vetett közénk a sors: a legszörnyűbbet, melyről még beszélni sem tudok, épp az utolsó esztendőben. Szenvetűnk egymás miatt, s mégis barátok voltunk. De mit jelentett ez, mi értelme volt ennek? Most majd teljes egészében átérezhetem, most, hogy ő már semmit sem érezhet belőle. Minden halál vád az élők ellen, akik még bírják az életet.

Ő kezdettől fogva csak lázzal bírta, a gyermek vad makacsságával, dühkitöréseivel, elragadottságával, azzal, hogy nem fogadta el, semmibe

vette az életet, a saját magáét is. A költő öbenne annyira megvetette a világ álvalóságát, hogy ez az eredendően költői szemlélet végül érzékszerveit is meghódította. Beteg volt, de én betegségét átmeneti állapotnak tartottam, olyasfélének, mint az ihletet: ezt mondtam neki az utolsó találkozásunkkor is. Orvosai menthetlennek mondták. Hölderlini sors vár rá – gondoltam ekkor, még mindig önzően az irodalomra gondolva: arra, hogy mit adhat még az embereknek ez a rendkívüli, a fájdalom legmagasabb csúcsaira jutott lélek.

Rendkívülit adott eddig is. Mind ezt a korai, ifjú halál fényében még tisztábban látjuk. Most láthatjuk majd, hogy mindig milyen meredélyen járt. Vibráló, nyugtalan műve hirtelen kerek egész lett: a halál zománca, mely szívárványlő burkot von köréje, egységesnek mutatja: minden darabot helyére tesz benne, s mindent világosan kiemel. – Mennyi érték – mondjuk majd, mikor az egészet számba vesszük, amikor majd a költőt is el tudjuk siratni.

De én hasztalan akarnám, hogy mást sirassak benne, mint az embert: ez volt a legfontosabb. Hogy eltörpül minden veszekedés, harc, ellentét, még elv is, ami mindennek célt adott, amellet, hogy ő meghalt. Még vitára is őt becsültem legjobban. Minek a szó már?

– Meg fogok halni – mondta, mikor elváláskor könnyezve összeölelkezünk.

– Ördögöt halsz meg – feleltem vigaszul neki, tréfásan, de magam is könnyezve. Hozzátenném most, hogy művei révén lelke sohasem fog meghalni. De ez sem vigasz.

(1937)

JÓZSEF ATTILA

Illyés Gyulának

Minket, Gyuszi, szeretni kell

s engem tán jobban s láthatóbban.

Ki vassal szerelmet mível,

az földet mível parasztsorban.

Mi föld vagyunk, s ha meghalunk

minket nem is kell eltemetni,

de addig addig el kell minket

az istenek elől szeretni.

Így egymás nélkül kódrogva

fojtott dühünk az égbe száll –

s a fojtott düh az isten lelke

s az isten földet nem kapál.

(1928., 1929. v. 1930)

HATVANY LAJOS

József Attila körül

József Attilának 1937-ben megírt Curriculum vitae-jében olvasom „... versem, *Tiszta szívvel* a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla. Hatvany Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyilvánította, nem egy ízben a „kései korok számára”.

Ennek a cikknek a története a következő:

Már nem tudom, hogy mit mondtam József Attilának, amikor a *Nincsen apám, se anyám* című füzetét 1929 tavaszán megjelent, de annyit tudok, hogy Attila egyszerre csak félbeszakított, és arra igyekezett rábírni, hogy megírjam, amit mondtam.

– Nem írhatok, fiam, hiszen még jogerős ítélet alatt vagyok, s míg nem kapok amesztíát, nem írhatok a magam nevében.

– Hát írja meg álnéven, Laci bácsi, vagy névtelenül!

Mire türelmetlenül tettem oda:

– Jó, majd megírom.

Attila megérezte, hogy kibúvót keresek, s lecsapott rám:

– Most, Laci bácsi, most, most!

Valósággal az íróasztalhoz ültetett, papírt tett elém, s én, mialatt ő a vállam fölé hajolt, írni kezdtem az alább következő kritikát:

„Mindig kultúrfőlényről hallunk. Arról a szerető ápolásról, mellyel hazánk talentumait a kultuskormány dédelgeti, s amelyre, íme, most a talentum maga adja meg választát. Versben, amely így hangzik:

*Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsöm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.*

*Harmad napja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.*

*Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell embert is ölök.*

*Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek.
S halált hozó fű terem
gyönyörű szép szívemen.*

Attól tartunk, hogy az a kultúra, melyet hivatalos bel- és külföldi palotáinkban tanítanak, s azok az állítólagos tehetségek, akik azokban kifejtettek, műveik hatásával együtt már rég porladni fognak, amikor ez a vers még szólni és beszélni fog egy letört ifjú nemzedékről, amely a háború utáni korszakot Magyarországon végigélte. A jövendő Hyppolite Taine-je eleve megkapja fölmentését az alól, hogy apró emberi adatokból rovogassa egybe katasztrófáinkból fejlett és katasztrófáinkban fejlődő szerencsétlenségünknek történetét. Az a fiatal költő, aki leírta, hogy húsz eszten-

dejének roppant hatalmát el kell adnia, aki tiszta szívvel betör, és ha kell! – embert is öl –, aki így elkiáltotta nyomorgó ifjúságunknak énekét, az négy dacoló strófába sürítve elírt minden szörnyűséget a historikus elől. De ez a vers nem csupán dokumentum. Hanem vers is, mégpedig a legjavából. Azoknak, akik magyarost akarnak, nos, hát magyaros is!

Tiszta, mint zsolozsma, és hetyke, mint káromkodás: igazi magyar ének.

József Attila nevét meg kell jegyezni. Már csak ezzel a tizenhat sorral is gondoskodott róla, hogy a magyar századok el ne feledjék.

Apró kötetének az a valóban korszakos költemény adta a címet: *Nincsen apám, se anyám*. Hatvan oldalon fölöttébb nyugtalanul ficánkos asszociációk csapkodnak a kötetben. De a fiatal költő egyes darabjaiból, melyeknek strófái olyan erővel teljesek, egyelőre mintha még hiányozna itt-ott az összetartó erő – amint azt néhai jó Beöthy Zsolt mondaná, az egység, a kompozíció. Mégis a vibráló dalok közt mindenütt olyan képek, fordulatok, szakaszok, hogy az ember örömmel kiált föl: Ejnye, be tehetséges! Íme, ez a diákos móka:

*Hosszú az Úristen,
rövid a szalonna,*

*nyavalyás a szegény ember,
mintha gazdag volna.*

Ez a transzcendentális borzongás:

*Jéglapba fagyva tejfehér virág,
Elvált levélen lebeg a világ.*

És a magyar anyaföld fiának ez a szerelmes esengése a nőhöz, hamisítatlan agrárvallomás:

*Őrizlek kérő tenyerekkél:
búzaföldekkel, fellegekkel.*

József Attilának tulajdon lelke, saját szólása és külön kötése van. Minden, még rímélése is, nem keresettül, de bizarrul egyéni. S hogy e hetyke fiú vad bruegheliségtől, betyáros hejehujázásától, suhanci futtyétól milyen hatalmas skálát fog át egészen a meleg, sőt animális gyöngédségig, azt tán a legjobban a *Fiatal asszonyok éneke* bizonyítja.

A cikket befejeztem, borítékba raktam, megcímeztem a Magyar Hírlapnak, s Attila futott bedobni a levelet. Meg is jelent pár nap múlva névtelenül, 1929. május 26-án.

(Megjelent Hatvany Lajos: *Harcoló betűk, irodalmi tanulmányok* című kötetben, Gondolat Kiadó, 1981. Válogatta és szerkesztette: Hatvany Lajosné)